

e-ISSN: 1694-8661
№2(5)/2024, 228-234

УДК: 343.13
DOI: [10.52754/16948661_2024_2\(5\)_34](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_2(5)_34)

КЫЛМЫШ-ЖАЗА ПРОЦЕССИНДЕГИ ДЕФИНИТИВДИК НОРМАЛАР
ДЕФИНИТИВНЫЕ НОРМЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ
DEFINITIVE NORMS IN THE CRIMINAL PROCESS

Жусупов Болотбек Асанович
Жусупов Болотбек Асанович
Zhusupov Bolotbek

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law Science. Associate Professor, Osh State University
bolotbek1070@mail.ru

Жусупова Нуркыз Ымамидиновна
Жусупова Нуркыз Ымамидиновна
Zhusupova Nurkyz Ymamidinovna

п.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.п.н., доцент, Ошский государственный университет
Ph.D., Associate Professor, Osh State University
zhusupova.nyrkyz@mail.ru

КЫЛМЫШ-ЖАЗА ПРОЦЕССИНДЕГИ ДЕФИНИТИВДИК НОРМАЛАР

Аннотация

Маанилүүлүк. Учурдагы укуктук чындыкта Ата мекендик юридикалык илимди байытуу, ар тараптуу толуктоо, боштуктарды жоюу сыяктуу көйгөйлөр орун алып келет. Юридика илиминин алдындагы актуалдуу суроолордун бири катары ченем жаратуучулук, мыйзам чыгаруу ишмердүүлүгү саналат. Бул процесстер атайын кабыл алынган эреже талаптар аркылуу ишке ашырылат. Ошону менен бирдикте бул талаптар дайыма эле сакталган учурлар кездешпейт. Мыйзам чыгаруу ченем жаратуу ишмердүүлүгүнүн талаптарынын бири катары түшүнүк аппараты же жөнгө салуудагы дефинитивдик нормалар саналат. Бул нормалар укуктун баардык тармагында кездешет. Ошону менен бирдикте кылмыш-жаза процессинде да орун алган. Кылмыш-жаза процессиндеги дефинитивдик нормалардын так аныкталышы аны өз кароосу менен ар кандай жолдор менен чечмелөөгө жол бербестен, юридикалык аныктык принцибинин сакталышын да камсыз кылат. Мына ошондуктан изилдөө темасынын актуалдуулугун түзөт.

Ачкыч сөздөр: мыйзам, жөнгө салуу, юридикалык техника, дефинитивдик нормалар, аныктама, түшүнүк, стилистика, юридикалык аныктык

ДЕФИНИТИВНЫЕ НОРМЫ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

DEFINITIVE NORMS IN THE CRIMINAL PROCESS

Аннотация

Актуальность. В современной правовой действительности возникают такие проблемы, как обогащение отечественной юридической науки, всестороннее дополнение, устранение пробелов. Одним из актуальных вопросов перед юриспруденцией является нормотворческая и правотворческая деятельность. Эти процессы реализуются посредством специально принятых требований правил. В то же время эти требования не всегда выполняются. Одним из требований законодательной нормотворческой деятельности является наличие понятийного аппарата или дефинитивных норм в регулировании. Эти нормы встречаются во всех областях права, а также в уголовном процессе. Точное определение определяющих норм в уголовном процессе не только предотвращает его различное толкование, но и обеспечивает соблюдение принципа правовой определенности. Именно поэтому тема исследования актуальна.

Abstract

Relevance. In the current legal reality, there are problems such as enrichment, comprehensive completion, and elimination of gaps in the domestic legal science. One of the current issues facing legal science is norm-making, legislative activity. These processes are carried out through specially adopted rules and requirements. However, there are cases where these requirements are not always observed. One of the requirements of legislative norm-making activity is the conceptual apparatus or definitive norms in regulation. These norms are found in all areas of law. They are also found in criminal proceedings. A clear definition of definitive norms in criminal proceedings does not allow it to be interpreted in various ways at one's discretion, but also ensures the observance of the principle of legal certainty. This is what makes the research topic relevant.

Ключевые слова: право, регулирование, юридическая техника, дефинитивные нормы, определение, понятие, стилистика, правовая определенность

Keywords: law, regulation, legal technique, definitive norms, definition, concept, stylistics, legal certainty

Киришүү

Актуалдуулугу. *Изилдөөнүн актуалдуулугу.* Мыйзам чыгаруу иш ишмердүүлүгү бир канча тактыкты, аныктыкты таап кылган ишмердүүлүк катарына кирет. Мыйзам логикасынын сакталышы анын мазмундук жактарын толук камтып чечмелөөгө, жана колдонууга шарт түзөт.

Бирок укуктук жөнгө салуунун натыйжалуулугу ченемдик укуктук актылардын санына жана мазмунуна гана эмес, алардын техникалык жактан жеткилендигине да көз каранды.

Тилекке каршы, практика көрсөткөндөй, көптөгөн ченемдик укуктук актылар кынтыксыз эмес: аларда мазмундун бүдөмүктүгү, стилистикалык шалаакылык, деталдардын туура эмес түзүлүшү, туура эмес композициялык түзүлүш жана актынын мазмундук бөлүгү жабыркайт. Ошондуктан укуктук актыларды техникалык жактан жакшыртуу милдети бүгүнкү күндө актуалдуу суроолордун бири катары саналат.

Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруу техникасы боюнча нускамасынын 5 пунктунда « Мыйзам долбоорунун терминологиясы бир түрдүү болууга тийиш. Бир эле түшүнүктөрдү белгилөөдө окшош терминдер пайдаланылышы керек» деп белгиленген [1].

Кылмыш –жаза процессинде мындай көйгөйлөр жок эмес. Айрыкча кылмыш жаза процессии адам укуктары жана эркиндиктери аны менен кошо чектөө байланышканын эске алсак анда, ал өзгөчө мааниге болуу менен адам укуктарын жана эркиндиктеринин сакталышына шарт түзөт.

Кылмыш жаза процессиндеги дефинициялык нормаларды изилдөөгө алуу бир катар анын маани мазмундук жактарын ачып берүүгө шарт түзөт;

- кылмыш жаза процессиндеги юридикалык аныктык принцибин ишке ашырууга көмөктөшөт;
- кылмыш-жаза процессиндеги мыйзамдуулуктун сакталышына шарт түзөт;
- соттук дискрецияны чектейт;
- укуктук илимдеги боштуктарды толтуруу менен аны байытат.

Кылмыш жаза процессуалдык актылардын техникалык жактан жеткилендигин камсыз кылуу проблемасы инсандын ишенимдүү укуктук коргоосун камсыз кылуу милдети менен түздөн-түз байланыштуу.

Процессуалдык укуктук актылардагы кемчиликтердин ар кандай түрлөрү аларды ишке ашырууну кыйындатат, мыйзамдуу иш-аракетте бюрократизмди пайда кылат, бул жалпысынан мыйзамдуулуктун бузулушуна жана өзгөчө жарандардын укуктарынын жана мыйзамдуу таламдарынын бузулушуна алып келет.

Изилдөөнүн материалдары жана усулдары; Макаланы изилдөө процессиндеги аракеттеги жазык укуктук юстиция тармагындагы ченемдик актылар, соттук практика, жогорку соттун чечмелөөлөрү, бул жааттагы окумуштуулардын эмгектери саналат.

Макалада изилдөө процессинде нормативдик логикалык, грамматикалык, салыштырма укуктук, формалдуу юридикалык усулдар колдонулду.

Талкулоо; Жазык-процесстик мыйзам жазык-процесстик ишмердүүлүк дал келүүгө тийиш болгон “идеалдуу моделди” белгилейт. Жазык-процессуалдык мыйзам жалпысынан жазык сот өндүрүшүнүн «идеалдуу моделин» жана ар бирине карата тиешелүү моделдерди аныктайт.

Жазык-процессуалдык сот өндүрүшү иш катары жазык-процесстик мыйзамда белгиленген үлгүгө дал келиши керек. Мына ошондуктан кылмыш-процессуалдык ишмердүүлүктү изилдөөнүн алдында дароо «кылмыш-процессуалдык укуктун актуалдуу проблемаларын изилдөө керек.

Ченемдик актылардын сапатын жогорулатуунун маанилүү шарттарынын бири болуп аларды даярдоо жана кабыл алуу процессине коюлган талаптардын системасын өздөштүрүү, юриспруденцияда укуктук технология менен байланышкан.

Тилекке каршы, юриспруденциянын бул категория али Ата мекендик илимде жетиштүү деңгээлде терең өнүгүүнү таба элек. Колдо болгон илимий изилдөөлөрдүн көбү мыйзам чыгаруу техникасынын көйгөйлөрүнө арналган [2.с.288].

Бирок, анын бардык ийкемдүүлүгү жана мобилдүүлүгү менен жалпы теориянын концептуалдык аппараты жетишерлик орчундуу себептерсиз мамлекетти жана укукту өзгөртүү мүмкүн эмес.

Жаңы түшүнүктөрдүн калыптанышы идеялардын сапаттык өзгөрүшүнүн натыйжасында пайда болот мамлекеттин жана укуктун өнүгүшүнүн жана иштешинин мыйзамдары жөнүндө, аларды алып салуу же жокко чыгаруу, алар үчүн объективдүү аналогдору жок болгон учурда зарыл мамлекеттик укуктук чындык [3.с.145].

Демек, каалоо барган сайын так жана толук алар белгилеген объектти чагылдырат, илимий билимдин жүрүшүндө жаңы фактыларды түшүнөт жана Изилдөө предметиндеги процесстер, негизинен, бар болгон алкагында ишке ашат концепциялардын системалары эскиргендерди кошпогондо дайыма эле жаңылардын пайда болушуна же жоюлушуна алып келе бербейт [4.с.123].

Юридикалык изилдөөлөрдүн мүнөздүү белгилеринин бири ченемдик укуктук актылардын мазмунун кыйла толук жана деталдуу кароо болуп саналат.

Бул актылардын айрым түрлөрү, алардын оптималдуу топтомун ырааттуу аныктоо өзгөчө белгилери жана касиеттери. Анын үстүнө, узак убакыт бою белгилерин жана касиеттерин изилдөө ченемдик актылар жөнөкөй мүнөздөмө катары аларды талдоо менен чектелди тигил же бул түрүнүн өзгөчөлүктөрү, алардын тизмеси, анын себептерин негиздөө менен белгилери жана касиеттери бар же жок. Негизи камтылган эмес ченемдик актынын ички “турмуштук ишмердүүлүгүн”, анын механизмин иштеши изилдөө четинде калды.

Нормативдик актылардын белгилеринин жана касиеттеринин бири-бири менен байланышын изилдөө алардын ортосунда белгилүү, конкреттүү көз карандылыктын болушун белгилөөгө мүмкүндүк берет өз алдынча кызмат кыла турган ченемдик укуктук актылардын айрым түрлөрүнө карата, кезеги, бул актылардын айрым моделдерин (үлгүлөрүн) түзүү үчүн теориялык негиз.

Бул маселени иш жүзүндө чечүүдө негизги кыйынчылык болуп укуктук актынын түрүнүн ортосундагы көз карандылыкты таануу менен шартталган аны менен жөнгө салынышы керек болгон мамилелер юридикалык илим тарабынан ачыкка чыга элек ар бир конкреттүү нерсеге карата мындай мамилелердин үлгүлөрү аныкталганга чейин ченемдик укуктук актылардын категориялары бар.

Мындан тышкары, дайыма эле иш жүзүндө көз карандылык кененирээк эске алынбайт, анткени ал актынын юридикалык күчүн гана камтыбастан жана ал колдонулуучу мамилелердин мүнөзү, ошондой эле нормалардын өзгөчөлүгү, белгилүү бир деңгээлдеги актыда камтылган.

Албетте, изилдөөнүн кызыкчылыгы үчүн бул мүмкүн бул көз карандылыкты байланыш түрүндө кароо, бир жагынан актынын ордун ортосундагы мыйзамдардын иерархиялык системасы жана ал тарабынан жөнгө салынуучу мамилелердин мүнөзү жана экинчи жагынан актынын юридикалык күчү менен анда камтылган укук ченемдеринин өзгөчөлүктөрүнүн

ортосунда. Бирок эки учурда тең юридикалык күч экенин эстен чыгарбоо керек акт, жана анда камтылган укук ченемдеринин өзгөчөлүгү жана жөнгө салынуучу мамилелердин спектри чындык бири-бири менен абдан тыгыз байланышта.

Ведомстволук мүнөздөгү бардык ченемдик укуктук актылар тартылуу чөйрөсүндө болот. Мыйзамда бекитилген укуктук жөнгө салуунун мазмуну, принциптери, максаттары жана милдеттери жана бул жагынан алар мыйзамга карама-каршы келе албайт, тактоо жана аны майда-чүйдөсүнө чейин өнүктүрүү зарыл [5,с.83].

«Аныктама» сөзү латын тилинен «definitio» деген сөздөн келип чыккан, ал төмөнкүдөй мааниге ээ : так аныктоо, көрсөтүү; логикалык аныктоо, аныктоо; талап жана көрсөтмө [6, С. 297]. Логикада аныктама сүйлөм катары каралат, негизги жана айырмалоочу предметтердин мүнөздөмөлөрү же тиешелүү терминдин ачып берүүчү маанисин сүрөттөйт [7, с.141].

Термин деген сөз же сөз айкашы так аныкталган түшүнүктү билдирет [8, с. 34]. Концепция логиканын борбордук категорияларынын бири болуп саналат, ал «объекттерди жалпылоонун натыйжасы катары түшүнүлөт.

Класс жана бул класстын психикалык тандоо үчүн жалпы белгилүү бир жыйындысына ылайык бул класстын объекттери - жана жалпы алар үчүн айырмалоочу өзгөчөлүктөр. Ар кандай түшүнүк логикага ээ структурасы эки элементтен турат: көлөмү жана мазмуну [9,с. 91]

Тактоо үчүн маанилүү талап норма колдонуудагы бирдейлик болуп саналат. Ченемдик актыдагы шарттар баса белгилейбиз ошол эле менен белгиленет ар кандай түшүнүктөр үчүн термин жана белгилөө үчүн ар кандай терминдерди колдонууда ошол эле түшүнүк одоно бузулуп жатат. Анын үстүнө юриспруденцияда бул так эрежелерди колдонуу процессинде олуттуу көйгөйлөргө алып келет [10,с. 371]

Дефинициянын логикалык аныктамасы катары аныктама аны чечмелөө процессинде мыйзам чыгаруучунун түпкү ниетин реконструкциялоо процессинде тексттин маанисин ачуу процедурасы катары чечмеленүүгө тийиш. Концепциянын негизги мазмунун белгилөөнүн каражаты катары ал түшүнүктөрдүн жеке көп түрдүүлүгүн көрсөтүүнүн жолу болуп саналат.

Концепциянын кыскача аныктамасы катары – түшүнүктүн маанисин генерациялоо механизм ачууга мүмкүндүк берүүчү код. Башкача айтканда, аныктаманы үч түрдүү аныктоого болот: 1) белгилерди структуралаштыруу, иреттөө ыкмасы катары; 2) кантип түшүнүктүн маанисин ачуу жолу; 3) түшүнүктүн аныктамасын синонимдөө үчүн белги системасы катары колдонулат[11,с.123].

Жазык-процесстик мыйзамдардын ченемдери (каршы материалдык-укуктук нормалардан) көп варианттуу – формасы жана мазмуну боюнча эки ача. Алар көбүнчө салттуу мамилелердин көз карашы менен кабыл алуу жана баалоо мүмкүн эмес. Бул жагынан алганда, атайын адабияттарда, бир мыйзам ченемдүүлүктү кароого мүмкүн эмес деп абдан туура айтылгандай сезилет

алар табууга тийиш болгон универсалдуу жөнгө салуучу катары анын мыйзамдын бардык функцияларын эч кандай чектөөсүз ишке ашыруу [12, с. 273].

Кыргыз Республикасынын Кылмыш процессуалдык кодексинин 5-беренесинде негизги түшүнүктөрдүн аныктамасы каралган [13];

- документ генерациясы, санариптик маалымат, электрондук документ, электрондук иш, электрондук алып жүрүүчү, документ генерациясы, жана башкалар.

Бирок белгилей кетүү керек учурдагы процессуалдык аракеттерде маалымат технологияларынын пайдаланылышы жаңы терминдердин орун алышына шарт түздү.

Ошону менен бирдикте аныкталган түшүнүктөр толук кандуу мазмундук жактарын ачып бере албайт. Бул түшүнүктөрдү толуктоо зарылчылыгы бар.

Ошону менен бирдикте бул түшүнүктөрдү кылмыш процессин ишке ашыруудагы көмөкчү түшүнүктөр деп аныктоого болот. Белгилей кетүү керек негизги түшүнүктөр мыйзамда өз алдынча беренелерде берилген учур дагы кездешет мисалы 80-беренедегі далилдер, 90-далилдөө беренеси.

Ошону менен бирдикте кылмыш-жаза процессинде колдонулуучу «далилдерге жол берүү», «далилдердин салыштырмалуулугу», «далилдердин булактары» деген түшүнүктөр орун алган эмес.

Кээ бир жерлерде дефинициялык нормалар дисфункциялык мүнөзгө ээ болгон учурларды кездештирүүгө болот. Мисалы 349-беренде: «Айыптоо өкүмү соттук териштирүүнүн жүрүшүндө айыпталуучунун кылмышты жасоого күнөөлүүлүгү иликтенген далилдердин жыйындысы менен ырасталган шартта гана чыгарылат жана божомолдорго негизделиши мүмкүн эмес» деп аныкталган.

КЖП кодекстин 232-беренеси компьютерлерден, серверлерден, электр байланыш тармактарынан жана маалыматты жыйноо, иштетүү, топтоо жана сактоо үчүн арналган башка түзүлүштөрдөн алынган маалымат кылмыш иши үчүн мааниге ээ болгон маалыматтарды камтышы мүмкүн деген божомолго жетиштүү негиздер бар болсо, тергөөчү тергөө судьясынын токтомунун негизинде зарыл болгон маалыматты жашыруун алуу жөнүндө алгачкы текшерүү органынын ыйгарым укуктуу бөлүмүнө тапшырма берүүгө укуктуу.

Демек, божомол, жоромол айдын процессуалдык аракеттерге баа берүүдө колдонулууга болобой тургандыгын эске алсак **232-берене божомолго жол берип жатат.**

Дагы бир орчундуу суроо катары «аныктама» жана «түшүнүк» категориялары маани маңызы кандай деген суроо да жаралат. Түшүнүк жалпылоочу болсо аныктама конкреттештирет.

Демек, кылмыш-жаза процессиндеги дефинитивдик нормаларды талкулоо бизге төмөнкү тыянактарды чыгарууга мүмкүнчүлүк берет;

-дефинитивдик нормалар мыйзам логикасын, лаконичтүүлүгүн камсыз кылат.

-мыйзамдыга мыйзам тамгасы менен мыйзам духу деген түшүнүктөрдү чектөөгө көмөктөшөт;

-мыйзамды ар кандай чечмелөөгө дискрецияга жол бербейт;

-мыйзамдуулуктун сакталышын, бирдейлигин камсыз кылат.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Мыйзам чыгаруу техникасы боюнча НУСКАМА 2015-жылдын 26-июнундагы № 5389-V токтомуна тиркеме
2. Савицкий В.М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии. М., 1987. С 288.
3. Васильев А. М. Правовые категории. М.: Юрид. лит., 1976. С. 138 - 145.
4. Бабаев В. К. Советское право как логическая система. М.: Изд-во Акад. МВД СССР. 1978. С. 123

5. С.В.Поленина Н.В.Сильченко Научные основы типологии нормативно-правовых актов в СССР. Москва «Наука» 1987.С 83
6. Латинско-русский словарь. М.: Рус. язык, 1976.С. 297
7. Кондаков Н.И. Логический словарь справочник. М.: Наука, 1975. С141.
8. Кириллов В.И.Ю, Старченко А.А. Логика: Учебник для вузов. М.: Юристь, 1998.С.34
9. Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. М.: Изд-во МГУ, 1989.С91
10. Кузнецова О.А. Нормы-дефиниции в праве (на примере гражданского права) ВЕСТНИК Пермского Университета 2003. №3.С71
11. Панько К.К. "Анализ понятия дефиниции в уголовном праве" Юридическая техника, по. 1, 2007, pp. 123-128.
12. Попов А.А., Зинченко И.А. "Нормы-дефиниции в уголовно-процессуальном праве: критический взгляд" Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал, № 8, 2016, С. 273-277.
13. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 129